

nin gereğine tekrar temas edilmekte, düşmanın başarısının, tekniğinin üstünlüğünden ileri geldiği ifade edilmektedir.

Eserin çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Cevdet Paşa çok beğendiği lâyihanın geniş bir özetini vermiştir (bk. Cevdet, *Tarih*, VI, 43-52). Lâyihanın tamamı *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*’nda yayımlanmış, ayrıca birçok araştırmacı tarafından içindeki fikirler ve teklifler üzerinde durulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâyihanın metni için bk. "Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâlaât", *TOEM*, XLI (1332), s. 257-284 321-346; XLIII (1334), s. 15-34; Cevdet Paşa, *Tarih*, İstanbul 1309, V, 293-294; VI, 43-52, 250; *Sicill-i Osmani*, III, 390; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları (Nizâm-ı Cedid) 1789-1807*, Ankara 1946, s. 40, 112, 120; a.m.f., *Osmanlı Tarihi*, V, 62-63; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973, s. 82-85, 92; A. Hamdi Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1982, s. 52-56.

MEHMET İPŞİRLİ

ABDULLAH EFENDİ, Tosunzâde

(ö. 1127/1715)

Türk bestekârı ve icracısı.

İstanbul'da doğdu. Doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Saraya alındığı ve orada yetiştiği rivayet edilir. Müsikideki temel bilgileri de Enderun'da edinmiş olmalıdır. Müsikiye olan kabiliyetinin yanı sıra tabii bir ses güzelliğine de sahipti. Devrin hükümdarı III. Ahmed'in hânendeleri ve müezzin-i şehriyârîler arasına girdi. Hayatının son yılları hakkında da bilgi bulunmayan Abdullah Efendi İstanbul'da öldü.

Abdullah Efendi müsikî nazariyatında da devrinin tanınmış şahsiyetleri arasında yer alır. Gerek dinî ve din dışı besteleriyle, gerekse icracılığıyla haklı bir şöhrete sahiptir. Esad Efendi, onun iki yüzün üstünde eser bestelediğini kaydederse de bunlardan ancak altı tanesi zamanımıza ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, Millet Ktp., Ali Emiri, nr. T 706, s. 38-39; S. Ezgi, *Türk Musikisi*, IV, 37-39; S. Nüzhet Ergun, *Antoloji*, İstanbul 1942, I, 143-144; Tarık Kıp, *TSM Sözlü Eserler Repertuarı*, Ankara 1979, s. 156; Öztuna, *TMA*, I, 2.

NURİ ÖZCAN

ABDULLAH EFENDİ, Yenişehirli

(ö. 1156/1743)

Lâle Devri'nin meşhur şeyhülislâmı.

Doğum tarihi bilinmemektedir. İlk tahsilini memleketi olan Yenişehir'de yaptıktan sonra İstanbul'a geldi, medrese tahsilini burada tamamladı. Rusus* imtihanını kazandıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptı; Süleymaniye Dârülhadis müderrisliğine kadar yükseldi. Daha sonra kadılık mesleğini seçerek fetva emaneti, Halep ve Bursa kadılığı görevlerinde bulundu. İstanbul kadılığı pâyesiyile ordu kadısı olarak Mora seferine katıldı (1715). Sefer dönüşünde Anadolu kazaskerliği pâyesini aldı, daha sonra da fiilen Anadolu kazaskeri oldu. Bu görevden azledildikten bir süre sonra Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı. Şeyhülislâm İsmail Efendi'nin azli üzerine, o sırada sadâret kaymakamı olan Damad İbrahim Paşa'nın gayreti ve tavsiyesiyle 7 Mayıs 1718'de şeyhülislâmlığa getirildi.

On iki yıl dört ay yirmi üç gün gibi uzun bir süre şeyhülislâmlık makamında kalan, III. Ahmed ve özellikle İbrahim Paşa ile çok iyi anlaşan Abdullah Efendi, bu devrin bilhassa kültür faaliyetlerinde müessir olmuştur. Ancak

saltanatının sonlarına doğru padişaha İbrahim Paşa'nın tutumundan memnun olmadığını söyledi; hatta zaman zaman da idareye muhalif zümre ile görüşüp İbrahim Paşa'yı tenkit etti. Patrona İsyanı'nın çıkması üzerine, İbrahim Paşa'nın en sert muhaliflerinden biri oldu. III. Ahmed'in İbrahim Paşa'yı tutması ve kendisinin yaptığı ikazlara itibar etmemesi yüzünden padişahı da tenkit etmekten geri kalmadı. Ancak, yaptığı konuşmalardan, şeyhülislâmın bu telâşının asıl sebebinin kendisinin töhmetten kurtulmak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ihtilâlcilerin padişaktan teslim edilmesini istedikleri otuz yedi kişi arasında sadrazam ile birlikte kendisinin de bulunması, telâşlanmakta haklı olduğunu ortaya koydu. Bu sırada büyük bir ahlakî zaaf göstererek âsilerin topladığı ihtilâl meclisinde, daha önce beraber olduğu kimseleri kötüleyerek kendisinin yaşlı ve sıkıntıya katlanacak durumda olmadığını ifade etti ve böylece affedilmesini sağladı. Fakat bu davranışı yüzünden III. Ahmed tarafından derhal azledildi (30 Eylül 1730) ve Bozcaada'ya sürgüne gönderildi; sürgündeyken evi yağmalandı.

1732 tarihli bir fermanla, sürgünde bulunduğu sırada hacca gitmesine izin verildi (bk. BA, MD, nr. 138, s. 214). Hac

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin *Behcetü'l-Fetavâ* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 576, vr. 1^a-2^a)

Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi ile hanımının Kanlıca Mezarlığı'ndaki mezar taşları-İstanbul

dönüşü uzun bir süre İstanbul dışındaki çiftliğinde ikamet ettirildikten sonra Kanlıca'daki yalısında oturmasına müsaade edildi. 1743'te vefat eden Abdullah Efendi Kanlıca'da İskender Paşa Camii haziresine defnedildi.

Abdullah Efendi, uzun süren şeyhülislâmlığı döneminde Lâle Devri'nin önemli simalarından biri olmuş, bu dönemin ihtişam ve zevk ü safa hayatından istifade etmiştir. İslâm hukukuna olan derin vukufuyla tanınmış ve yeniliklere açık olması dolayısıyla bu dönemdeki icraatın lehine fetvalar vermiştir. Bunlar arasında bilhassa matbaanın kurulması ve dinî olmayan eserlerin basılması hususunda verdiği fetvası meşhurdur.

Abdullah Efendi'nin fetvaları *Behcetü'l-fetâvâ** adıyla Mehmed Fikhî el-Aynî tarafından tertip edilmiştir. Osmanlı fetva mecmualarının en değerlilerinden biri olan bu eser, *Behcetü'l-fetâvâ maa'n-nukûl* adıyla iki defa basılmıştır (İstanbul 1266, 1289).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 138, s. 214; Râşid, *Târih*, İstanbul 1282, IV, 392-395; Subhî, *Târih*, İstanbul 1198, vr. 7^a-b; *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 86-87; *Sicill-i Osmânî*, III, 377; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 507-509; S. Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul 1938, vesikalar kısmı; Münir Aktepe, *Patrona İsyânı 1730*, İstanbul 1958, s. 125-126; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 466-467; Hilmar Krüger, *Fetwa und Siyar*, Wiesbaden 1978, s. 77-79.

MEHMET İPŞİRLİ

ABDULLAH b. EFTAS

(عبدالله بن أفتاس)

(ö. 437/1045)

Eftasiler Devleti'nin kurucusu
(1022-1045).

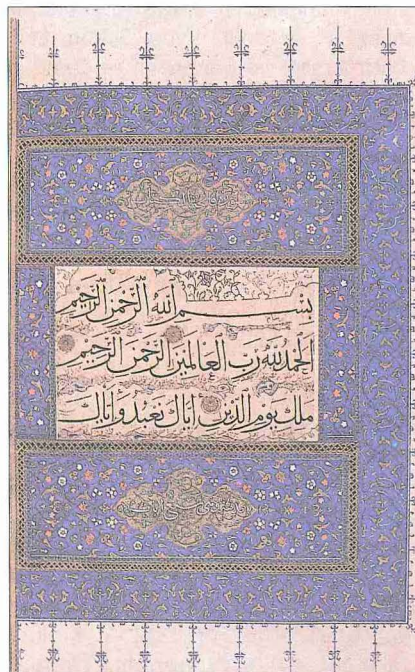
Berberiler'den Miknâse kabilesine mensuptur. Kurtuba'nın kuzeyindeki Fahsübellüt'ta doğdu. Babasının adı Muhammed b. Mesleme (İbnü'l-Eftas) idi. Kurtuba Emevî halifelerinden II. Hakem'in âzatlısı olup Batalyevs'te bağımsız bir emirlik kuran Sâbü'r onu kendine halef seçti. Sâbü'r'un 10 Şâban 413'te (8 Kasım 1022) ölümü üzerine el-Mansûr lakabıyla başa geçen Abdullah, Batalyevs'te Eftasiler hânedanını kurdu.

Hükümdarlığının ilk yılları barış içinde geçti. Ancak Abbâdîler'in kurucusu Kâdî Muhammed'in Becâ'yı ele geçirerek topraklarını genişletmek istemesi,

Abdullah b. Eftas ile aralarının açılmasına sebep oldu. Kâdî Muhammed'in oğlu İsmâil ile Karmüne (Carmona) Emîri Muhammed el-Birzâlî'nin birleşik kuvvetleri Abdullah'ın oğlunun kumandasında Eftasî ordusunu mağlûp edince, oğlu Muhammed el-Eftas esir alınarak Karmüne'ye gönderildi. Kazandıği başarıdan sonra Abbâdî Emîri Muhammed ve müttefiki Karmüne emîri Kurtuba topraklarına saldırdı. Neticede Abbâdîler ile Abdullah b. Eftas arasında bir barış yapıldı ve Kâdî Muhammed'in izniyle Muhammed el-Eftas serbest bırakıldı (Rebîülevvel 421 / Mart 1030).

Abdullah bu yenilginin intikamını dört yıl sonra hileli bir yola başvurarak aldı. Kâdî Muhammed'in oğlu İsmâil kumandasındaki bir orduya, Leon Kralığı'na saldırıda bulunmak için topraklarından serbestçe geçiş izni verildiği halde, bir geçitte ansızın Abbâdî askerleri üzerine saldırarak büyük bir kısmını katletti. İsmâil bu katliamdan çok az sayıda askerle kurtulmayı başardı. Kâdî Muhammed bundan sonra Abdullah'ın amansız düşmanı oldu. Hükümdarlığının daha sonraki yılları hakkında bilgi bulunmayan Abdullah, 17 Cemâziyelevvel 437'de (30 Kasım 1045) öldü; yerine oğlu Ebü Bekir Muhammed el-Muzaffer geçti.

Abdullah Ergun hattı Kur'an-ı Kerim'den Fâtiha ve En'âm sûrelerinin ilk sayfaları (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü. nr. 69)

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne* (nşr. E. Lévi-Provençal), Leiden 1932, III, 10-11; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain*, Minnesota 1974, s. 63-64; "Abdullah", *İA*, I, 29; M. Seligsohn, "Eftasiler", *İA*, IV, 193-194; E. Lévi-Provençal, "Aftasids", *El²* (İng.), I, 242.

ERDOĞAN MERÇİL

ABDULLAH el-ENSÂRİ

(عبدالله الأنصاري)

(bk. HEREVİ, Hâce Abdullah).

ABDULLAH ERGUN

(عبدالله ارغون)

XIV. yüzyıl hattatlarından.

Bağdatlıdır. Yâkût el-Müsta'sımî'nin *aklâm-ı sitte**'yi öğrettiği yedi hattattan biridir. Ölüm tarihi kaynaklarda farklı şekillerde kaydedilmiştir. Meselâ *Tuhfe-i Hattâtîn*'de 742 (1341), *Hatt u Hattâtân*'da da 744 (1343) tarihleri zikredilmektedir. Babasının Arap, annesinin Türk olması sebebiyle kendisine Ergun (Eski Türkçe argun / arku "melez"; bk. Clauson, s. 216) lakabı verilmiştir.

Abdullah Ergun *muhakkak** yazısında şöhret bulmuş, *Hatt u Hattâtân*'da